

Кристина МИЛИЧИЋ*

Универзитет у Београду
Филозофски факултет
Одељење за историју
Београд

ЦАРИНСКИ ПРИХОДИ У КРАЉЕВИНИ СРБИЈИ ОД 1883. ДО 1903. ГОДИНЕ

Апстракт: Царински приходи су током 80-их и 90-их година 19. века, поред прихода од пореза и монопола, представљали један од најважнијих извора државних прихода у Србији. Циљ овог рада јесте приказ кретања царинских прихода у периоду између усвајања Царинске тарифе из 1883. године, и почетка уређивања трговинских односа са другим земљама, и доношења нове Царинске тарифе из 1904. године која је имала протекционистички карактер са циљем заштите домаће индустрије. Анализиран је удео царинских прихода у укупним државним приходима Краљевине Србије. Приказана је структура царинских прихода и представљено је кретање царинских прихода по државама увоза/извоза.

Кључне речи: Краљевина Србија, 1883–1903, државни приходи, царински приходи, увоз, извоз, таксе, спољнотрговинска размена.

Abstract: Customs revenue during the last two decades of the 19th century was, next to taxes and monopolies, one of the most important sources of government revenue in Serbia. The goal of this paper is to show its fluctuations in the period between the customs tariff of 1883, and the start of establishing trade relations with other countries, and the customs tariff of 1904 which aimed to protect the state industry. The paper also analyzes the contribution of customs revenue to overall government revenue. The structure of customs revenue and its fluctuations are also shown in terms of specific import/export states.

Keywords: Kingdom of Serbia, 1883–1903, government revenue, customs revenue, import, export, taxes, foreign trade.

* kris.pavlovic91@yahoo.com

Питање царинских прихода, осим у нашем раду *Царински приходи у Кнежевини/Краљевини Србији од 1864. до 1882. године*¹, није засебно третирано у историографији. *Царине и царинска служба у Србији (1804–1914)* једина је монографија која је посвећена историји развоја царинске организације и службе. Аутор Драган Крсмановић је у овом делу изнео свеобухватан преглед историјата царинских послова нововековне Србије и поставио добру основу за даља истраживања. Иако су у поменутој књизи изнети подаци о царинским приходима није извршена њихова детаљнија анализа и поређење са укупним државним приходима.² Од велике важности је и дело Мите Петровића, председника Пореске управе (1899–1903), који је у другом тому *Финансија и установа обновљене Србије до 1842. године* писао, између осталог, и о приходима које су остварили ђумруци и речне скеле за време прве владавине кнеза Милоша.³ У области трговине и трговинских односа које је Србија имала са другим земљама значајни су радови Данице Милић⁴, која је покрила период прве владавине кнеза Милоша, Бојане Миљковић-Катић⁵, која се бавила привредном политиком у периоду Уставобранитеља, Николе Вуча⁶,

¹ Кристина Павловић, „Царински приходи у Кнежевини/Краљевини Србији од 1864. до 1882. године“, *Српске студије* 10 (2019).

² Драган Крсмановић, *Царина и царинска служба у Србији (1804–1914)*, Београд 2006, 73, 106. У овом делу изнети су подаци за период 1879–1891. о приходима увозне, извозне, и провозне царинске таксе, и споредних такси у које нису урачунате остале дажбине које су наплаћиване на царинарницама, тако да се о њима не може говорити као о укупним царинским приходима који су наплаћивани на ђумруцима. Пак, за период 1897–1906. изнети су укупни царински приходи без детаљније анализе.

³ Мита Петровић, *Финансије и установе обновљене Србије до 1842*, књ. 2, Београд 1898, 1068.

⁴ Даница Милић, *Трговина Србије (1815–1839)*, Београд 1959.

⁵ Бојана М. Миљковић-Катић, *Привреда Кнежевине Србије у време уставобранитеља: 1839–1858* (докторска дисертација, Филозофски факултет, Београд 2005). Ауторка је обрађујући многе аспекте привреде времена које је умногоме било извориште за економске токове посматраног периода, представила најзначајније карактеристике царинске организације у оној мери у којој је сачуваност и поузданост грађе то дозволила.

⁶ Никола Вучо, *Привредна историја Србије до Првог светског рата*, Београд 1955, 224–233. Пишући о привредној историји нововековне Србије аутор је изнео преглед историје трговине са посебним акцентом на трговинске односе Србије и Аустроугарске, што је у складу са чињеницом да је Двојна монархија била

као и Димитрија Ђорђевића, који је посебну пажњу усмерио на најраније трговинске преговоре Србије и Аустроугарске и питање Царинског рата.⁷ Што се тиче радова савременика посматраног периода значајно је дело *Наши трговински уговори* у којем је један од чланова преговарачке групе у склапању трговинског уговора са Аустроугарском из 1892. године Милован Миловановић изнео своје мишљење о трговинским односима са Двојном монархијом и могућностима које је Краљевина Србија имала у вођењу царинске политике. Такође, од користи је и преглед спољне трговине Кнежевине Србије од 1843. до 1875. године који је 1902. сачинио тадашњи секретар у Управи државне статистике Сима Милошевић.⁸

С обзиром на то да су царине представљале редован приход који је чинио значајан удео у државним приходима, у овом раду биће анализирано њихово кретање у периоду када је Србија стекла право вођења самосталне царинске политике с једне стране, али и везаности за трговачке уговоре са Аустроугарском с друге стране. Значај ове теме огледа се не само у чињеници да су економски аспекти историје Краљевине Србије још увек недовољно обрађени, већ и у изостанку анализе једног важног показатеља како економске тако и финансијске политике тог периода. Поред приказа кретања царинских прихода и удела у укупним државним приходима биће показана и расподела царинских прихода према државама увоза/извоза кроз коју се може испратити оријентација српске трговине. Такође, биће представљена и структура царинских прихода кроз коју се може стећи увид у значај појединих фискалних мера као и карактер спољнотрговинске размене Краљевине Србије.

Према Устројству централне државне управе од 22. марта 1862.⁹ године Ђумручка, тј. царинска организација била је у надлежности Министарства финансија.¹⁰ У току посматраног периода број царинарница био је подложен променама.¹¹

најзначајнији спољнотрговински партнер Краљевине Србије у току читавог 19. века.

⁷ Димитрије Ђорђевић, „Трговински преговори Србије и Аустро-Угарске 1869–1875“, *Историјски гласник* 3–4 (1958); исти, *Царински рат Аустро-Угарске и Србије (1906–1911)*, Београд 1962.

⁸ Сима Ђ. Милошевић, *Спољна трговина Србије од 1843. до 1875. године*, Београд 1902. У овом прегледу подаци за период 1843–1875. су анализирани, али су изнети и збирни подаци за период до 1900. године.

⁹ Датуми у главном тексту дати су по грегоријанском календару.

¹⁰ *Зборник закона и уредаба* 15, Београд 1863, 101.

¹¹ *Зборник закона и уредаба* 16, Београд 1864, 113; *Зборник закона и уредаба* 39, Београд 1883, 150; *Зборник закона и уредаба* 49, Београд 1895, 389; *Зборник закона*

И поред тога што у периоду пре стицања независности Србија није могла да води самосталну царинску политику држава је проналазила начине да повећа царине. Године 1864. била је усвојена царинска тарифа која начелно није мењала царинску стопу од 3% одређену трговинским уговором између Аустрије и Османског царства, али је увела посебне намете на увезену робу у виду трошарина и регалних такси. Такође, повећање вредности робе утицало је на то да реална наплата царине од 3% буде *de facto* увећана. На овај начин, царинска стопа је у просеку повећана са 3% на 5%, а код појединих производа чак и на 9%. Истом тарифом одређена је и извозна царинска стопа од 3%, али је већ 21. новембра 1864. године смањена на 2%. Након стицања независности Кнежевина Србија добила је право да склапа трговинске уговоре са другим државама и више није морала да поштује уговоре које је Османско царство склапало са њима. Први уговор склопљен је са Великом Британијом 23. маја 1880. године и имао је више политички него трговински значај, будући да је пре свега био манифестација самосталног вођења царинске политике, јер Србија у том тренутку није имала развијену размену робе са овом државом.¹²

и уредаба 51, Београд 1899, 133. *Законом о устројству ђумрука* из 1863. године било је установљено 27 царинарница од којих је четрнаест било на граници са Аустријом, две према Румунији, а преосталих једанаест на граници са Османским царством. Након стицања независности и територијалног проширења Србије дошло је до промене њених граница, а самим тим и до промена у структури и броју њених ђумрука. У тренутку доношења *Закона о општој царинској тарифи* од 17. јуна 1883. године у Краљевини Србији постојала је 31 царинарница, од којих је осамнаест било на граници према Аустроугарској, шест према Бугарској, четири према Османском царству, и три на граници са Румунијом. Од 1886. године постојала је и Јагодинска царинарница у унутрашњости земље, а следеће године отворене су још две: Крагујевачка и Нишка. Ипак, већ марта 1892. године ове три унутрашње царинарнице су укинуте. Изменама и допунама *Закона о устројству ђумрука* из 1893. и 1896. године, у Краљевини је постојало 35 царинарница – деветнаест према Аустроугарској, седам према Бугарској, четири према Турској, три према Румунији, и две у унутрашњости земље. У тренутку доношења *Царинског закона* из 1899. године број царинарница је остао исти, али је дошло до извесних промена у њиховој структури.

¹² К. Павловић, „Царински приходи у Кнежевини/Краљевини Србији“, 81; *Зборник закона и уредаба* 35, Београд 1880, 297. Нови трговински уговор са Великом Британијом потписан је 14/26. фебруара 1890. са роком важења од 18/30. маја 1890. до 13/25. јануара 1893. године. Ова привремена погодба продужена је до 1/13. јула 1893. *Зборник закона и уредаба* 46, Београд 1891, 331–334; *Зборник закона и уредаба* 48, Београд 1893, 560–561.

Најважније царинско питање било је уређивање трговинских односа са Аустроугарском ка којој је и одлазио највећи део српског извоза и из које је увозен највећи део производа у Краљевину Србију. У периоду између првог¹³ и другог трговинског уговора потписаног са Аустроугарском, вредност извоза била је приметно виша у односу на увоз. Што се тиче односа према укупној вредности увоза и извоза које је Србија остварила, вредност извоза робе у ову државу такође је била у порасту. Вредност увоза из Аустроугарске чинила је у просеку око 66,3% укупне вредности увоза, док је вредност извоза износила 86,8% укупне вредности српског извоза.¹⁴ У току овог периода само је у 1886. години вредност увоза била већа од вредности извоза и то за 5%, док је у осталим годинама вредност извоза била већа за око 44,5% у просеку. У периоду након потписивања другог уговора па све до краја посматраног периода вредност извоза била је за око 110,1% већа у односу на просечну вредност увоза. У истом периоду вредност увоза која је остварена са овом државом чинила је 56,5% укупне вредности српског увоза, док је вредност извоза чинила 86,4% укупне вредности извоза.¹⁵ Трговински уговор са Аустроугарском потписан је 6. маја, а озакоњен 17. јуна 1881. године. Давао је и једној и другој потписници статус најповлашћеније државе, што је значило да су све царинске олакшице које би биле уступљене производима неке друге државе аутоматски бивале примењене и на производе ове две земље.¹⁶ За разлику од осталих држава које су подједнако уживале царинске уступке на основу трговинских уговора са клаузулом највећег повлашћења, Двојна монархија је добила врло велику царинску повластицу за одређену врсту робе при увозу у пограничном саобраћају са Србијом. Царине на одређене предмете у пограничном саобраћају износиле су

¹³ Милован Ђ. Миловановић, *Наши трговински уговори*, Београд 1895, 23, 51. Први трговински уговор са Аустроугарском потписан је 1881, док је други потписан 1892. године.

¹⁴ С. Ђ. Милошевић, *Спољна трговина Србије*, 40, 48.

¹⁵ *Статистички годишњак Краљевине Србије за 1893. годину*, Београд 1895, 189; *Статистички годишњак Краљевине Србије за 1894–1895*, Београд 1898, 301–302; *Статистички годишњак Краљевине Србије за 1894–1895*, Београд 1898, 301–302; *Статистички годишњак Краљевине Србије за 1896–1897*, Београд 1900, 353–354; *Статистички годишњак Краљевине Србије за 1898–1899*, Београд 1902, 353–354; *Статистички годишњак Краљевине Србије за 1900. годину*, Београд 1904, 320; *Статистички годишњак Краљевине Србије за 1902. годину*, Београд 1905, 364; *Статистички годишњак Краљевине Србије за 1903. годину*, Београд 1906, 385.

¹⁶ *Зборник закона и уредаба* 37, Београд 1882, 227.

свега половину оне царине коју су према уговорној тарифи уживале државе у трговинским односима са Србијом на основу одредбе о највећем повлашћењу. Ове олакшице у пограничном саобраћају биле су заправо диференцијалне царинске стопе које су представљале велику привилегију за извесне аустроугарске производе.¹⁷ Уз трговински уговор потписана је и Ветеринарска конвенција којом је Аустроугарска могла да контролише извоз стоке из Србије који је и чинио највећи део српског извоза. Овом конвенцијом биле су омогућене забране не само за заражену стоку, већ и ону за коју се претпостављало да је заражена. Једна од битних одредница овог уговора била је и та да Србија није смела да уводи монопол на производе увезене из Аустроугарске, осим на со, дуван, и барут. Србија је овом одредбом била спречена да мења царине на увоз из Аустроугарске чиме јој је ускраћена могућност да у области трговине пронађе нове, преко потребне изворе прихода.¹⁸ Уговор је предвиђао и специфичну наплату царине по тежини, као и наплату *ad valorem* од 6%, 8%, 10%, и 15% у зависности од врсте производа. Увознику је остављено право да бира између ова два начина царинења – углавном на штету државне касе. На пример, уколико би одређени производи били скупи бирано је специфично царинење како би била избегнута већа наплата од оне утврђене максималним износом дефинисаним према средњем курсу цена производа.¹⁹ Чланом 10 била је прописана регална такса на дуван и со до завођења монопола на ове производе. Такође, трошарина наплаћивана на мирисни сапун и карте могла се наплаћивати најдуже две године од почетка важења уговора. Међутим, била је остављена могућност да уколико би била уведена наплата таксе на карте за играње у самој земљи, она би могла бити примењена и на увезене карте у износу од највише једног динара. Била је дозвољена наплата трошарине на шећер и кафу која није могла бити већа од 33,68 динара и 14 динара на 100 кг, респективно, иако се у том тренутку ови производи нису производили у земљи. Рок важења уговора био је десет година.²⁰

Поред уговора са Аустроугарском, Србија је потписала и неколико трговинских уговора са земљама са којима није имала директну размену добара.²¹ Према државама са којима Србија није имала потписан засебан

¹⁷ Н. Вучо, *Привредна историја Србије*, 231.

¹⁸ К. Павловић, „Царински приходи у Кнежевини/Краљевини Србији“, 82.

¹⁹ М. Ђ. Миловановић, *Наши трговински уговори*, 25.

²⁰ Исто, 33–35.

²¹ Аца Миловановић, ур., *Трговачки уговори, погодбе и царинске тарифе*, Београд 1883, 146, 153, 161, 191. Трговински уговор са Холандијом потписан је 5/17.10.1881;

трговински уговор примењивала се Царинска тарифа из 1864. до 17. јуна 1883. године када је почела примена новог Закона о општој царинској тарифи.²²

Краљевина Србија све до 1890. године није имала потписан трговински уговор са Румунијом, иако је са њом вршена директна размена робе, већ је примењивана Царинска тарифа из 1883. године. Трговачком конвенцијом од 8. априла 1890. године обе земље су добиле статус најповлашћеније државе. Она је имала привремени карактер са роком важења до 10. јула 1891. године.²³ Конвенција са Турском потписана је 20. децембра 1893. године, и обнављана је у неколико наврата до 1904. године. Турска је у овим конвенцијама имала статус најповлашћеније државе, с тим што је 1899. из тога изузет турски дуван, на који је при увозу наплаћивана царина од 131,6 динара на 100 кг. Такође, био је забрањен и увоз стоке из Турске у Србију све до закључења посебне Ветеринарске конвенције. Србија је и у каснијем уговору од 1902. године задржала право да ограничи увоз стоке из Турске, али само у случајевима у којима се то не би косило са Ветеринарском конвенцијом склопљеном са Аустроугарском 1892. године.²⁴ Бугарска је била последња гранична држава са којом су уређени трговачки односи. Уговор је био склопљен 1. априла 1897. године којим је и ова држава добила статус најповлашћеније земље у трговинској размени.²⁵

Нови трговински уговор са Аустроугарском био је потписан 9. августа 1892. године са роком важења до 31. децембра 1903. године. У шестомесечним преговорима вођеним у Бечу, изасланици српске владе успели су да само у детаљима унесу одређене промене у односу на уговор из 1881. године. Овај уговор је и даље упућивао Србију на извоз сировина с једне, и увоз аустроугарских готових производа с друге стране.²⁶ Најважнија промена је та што је специфично царинење, тј. царинење по тежини постало једини начин наплате царинских такси, као и укидање диференцијалне царине на робу увожену из Аустроугарске.²⁷ Дебата

Грчком 19/31.5.1882; САД 2/14.10.1881; Немачком 25.12/6.1.1883; Француском 18/30.1.1883; М. Ђ. Миловановић, *Наши трговински уговори*, 6.

²² *Зборник закона и уредаба* 39, 150.

²³ *Зборник закона и уредаба* 46, 393.

²⁴ *Зборник закона и уредаба* 48, 495; *Зборник закона и уредаба* 54, Београд 1903, 602; *Зборник закона и уредаба* 58, Београд 1905, 855.

²⁵ *Зборник закона и уредаба* 52, Београд 1899, 46. Уговор је имао рок важења до 13. јануара 1904. године.

²⁶ М. Ђ. Миловановић, *Наши трговински уговори*, 69.

²⁷ Н. Вучо, *Привредна историја Србије*, 232.

у Скупштини у вези са овим уговором највише се водила по питању повећања аустроугарских увозних царина на српско жито. Када је уговор поднесен Народној скупштини на одобрење једна од главних замерки била је у томе што су царине на жито при увозу у Аустроугарску повећане и што су на тај начин отежани услови за ову важну грану српског извоза. Отварајући дебату о трговинском уговору посланик Јован Јовановић изнео је мишљење да је горепоменуто било велика мана уговора с обзиром на то да се велики проценат становништва бавио земљорадњом и да се велика количина хране извозила из земље. Готово сви остали посланици, како из радикалске скупштинске већине тако и из напредњачке опозиције дали су исту оцену о одредбама новог уговора које су се односиле на извоз жита, иако нису делили Јовановићево мишљење да би због тога требало гласати против уговора.²⁸ Милован Миловановић, један од чланова преговарачке групе при склапању уговора из 1892. оценио је да је и поред повећања царина уговор ипак давао предност увозу жита из Србије у односу на друге земље.²⁹ Новим уговором било је потврђено и право наплате обртног пореза у износу од 7% од вредности на готове и 1% на сирове производе које су увозили трговци и индустријалци. Било је допуштено наплаћивање трошарине и на оне производе који се нису производили у Србији, а за неке од њих утврђене су максималне вредности веће него у претходном уговору. Такође, уговор је дозвољавао завођење монопола на још четири предмета: цигар-папир, петролеј, шибице и алкохол.³⁰

У овом периоду трговинска размена са Немачком била је такође важна, па је 1892. дошло до потписивања новог уговора који је важио до 1903. године.³¹ И према овом уговору роба се царинила по тежини, а не по вредности, чиме је избегнута могућност злоупотреба. Приликом претреса уговора у Народној скупштини, Државни савет је изразио незадовољство изостављањем права наплате обртног пореза из уговора. Трговачки одбор је пак сматрао да то право није могло бити оспорено уговором јер је у питању била врста непосредног пореза.³²

²⁸ *Стенографске белешке Народне скупштине за 1893. годину. Ванредни сазив*, Београд 1893, 74–76.

²⁹ Димитрије Ђорђевић, *Милован Миловановић*, Београд 1962, 29; М. Ђ. Миловановић, *Наши трговински уговори*, 57–59.

³⁰ М. Ђ. Миловановић, *Наши трговински уговори*, 67.

³¹ А. Миловановић, ур., *Трговачки уговори, погодбе и царинске тарифе*, 161. Први уговор са Немачком потписан је 6. 1. 1883. године; *Зборник закона и уредаба* 49, 285.

³² *Стенографске белешке НС за 1893*, 77–78.

Са државама са којима није имала потписане трговинске уговоре Србија је царинила робу према Општој царинској тарифи из 1883. у периоду од 1883. до 1893, затим према новој тарифи од 22. јула 1893. за период до 1898; у периоду од 1899. до 1904. према *Закону о општој царинској тарифи* од 20. јануара 1899. године.³³

У периоду од 1883. до 1899. године био је на снази *Закон о устројству ђумрука* из 1863. године којим је био дозвољен рад 27 ђумрука који су имали подједанко право увоза, извоза и провоза свих врста робе. Изменама и допунама овог закона из 1893. године поменуто право било је дефинисано према категорији којој је царинарница припадала.³⁴ Београдска царинарница имала је искључиво право увоза робе која је подлегала нарочитим законским одобрењима. Чланом 4 законодавног решења од 5. септембра 1893, а у складу са изменама и допунама *Закона о устројству царинарница* од 22. августа исте године, само је Београдској

³³ *Зборник закона и уредаба* 39, 150; *Зборник закона и уредаба* 49, 176; *Зборник закона и уредаба* 54, 27; Д. Крсмановић, *Царина и царинска служба*, 73, 86. Царинска тарифа из 1893. није обезбедила српским царинама заштитни карактер који је био неопходан занатима и домаћој индустрији. Прелазак на специфично царинење које је у потпуности заменило царинење *ad valorem* било је далеко значајније од незнатних повећања одређених царинских ставова на производе који углавном нису били претња домаћој производњи (волови са 10 на 27,5 динара; свиње са 4 на 5 динара; овце са 80 пара на 1 динар; вино у бурадима са 25 на 50 динара; вино у флашама са 60 на 100 динара). Што се тиче извозних царина, дошло је до малих повећања царинских ставова на поједине предмете, нпр. на жито са 25 пара на 50 пара; сувих шљива са 75 пара на 1 динар, док су царине на животиње остале исте као и у тарифи из 1883. Тарифом из 1893. пиће је било ослобођено плаћања царине. Тек је Царинском тарифом из 1904. године постигнута и фисклана и заштитна улога царина, па је тако увозна царина на брашно и шећер подигнута са 8,5 на 12 динара и 13,5 на 25 динара за 100 кг, респективно. Повећане су царине и на сапун, пиће, текстил, док су индустријске сировине биле ослобођене плаћања царине.

³⁴ *Зборник закона и уредаба* 49, 413–416. Царинарнице су биле подељене у четири категорије. У царинарнице првог реда спадале су Београдска и Нишка, другог: Шабачка, Смедервска, Пожаревачка, Великоградишка, Радујевачка и Крагујевачка; трећег: Ристовачка, Преполачка, Рашка, Јаворска, Мокрогорска, Малозворничка, Митровичка, Забрешка, Доњомилановачка, Текијска, Кладовска, Пиротска, и четвртог: Рачанска, Грочанска, Рамска, Голубачка, Добранска, Брзопаланачка, Вршка Чука, Балтабериловачка, Ржанска, Дешчани Кладенац, Власинска, Бајинобаштанска, Љубовијска, Шепачка Ада; *Зборник закона и уредаба* 54, 157. *Царинским законом* из 1899. царинарнице су биле подељене у главне царинарнице првог и другог реда, и споредне царинарнице.

царинарници био дозвољен увоз робе која је била подвргнута нарочитом законском поступку о контроли чистоте сребра и злата, као и увоза карата које су обележаване посебним жигом.³⁵ У последњој деценији 19. века организација царинарница мењана је у кратком периоду још два пута 1896. и 1899. године, а веома честе биле су и промене у отварању и затварању одређених ђумрука. За време владе Владана Ђорђевића (1897–1900) дошло је до усвајања низа закона у оквиру привредне реформе која је имала значајан утицај и на доношење царинских прописа.³⁶ У том периоду прописана су Правила за вршење службе финансијске страже, Правила о службеном оделу царинског особља, Правила о царинском курсу. Такође, у циљу системског регулисања царинске службе и царинског поступка усвојен је Царински закон који је требало да служи као основа за успостављање савремене царинске организације у Србији. У њему је у 266 чланова обрађена укупна проблематика царинске службе. Одредбе су биле груписане у три поглавља. Први део обухватио је чланове о царињењу, враћању и накнади дажбина, увозу регулисаном кроз увоз робе за непосредну потрошњу у земљи, за неизвесну продају, увозу робе упућене другој царинарници, увозу мустри, робе на прераду, стоке која се привремено увозила због исхране, извоз, као и чланове о домаћем и страном провозу, затим поступак са робом којој је рок лежања истекао, са путницима, као и царинским кривицама и казнама са делом о расподели новца добијеног од продаје робе и казни. Други део регулисао је питање царинских власти и царинске управе, царинарница и финансијске страже. Трећим делом биле су обухваћене одредбе о начину прикупљања и предавања царинских прихода Државној благајни, као и о структури царинских расхода. Нормативна делатност окончана је септембра 1899. године прописивањем Царинског поступка којим је детаљно описан поступак царињења у различитим ситуацијама.³⁷

Приликом доласка робе на царину, сва роба која је прелазила државну границу морала је бити пријављена царинској власти. Уколико се у близини границе није налазила царинарница, роба је морала бити транспортована до следеће најближе царинарнице. Царињење робе вршено је на основу декларације чију је форму прописивало Министарство финансија. Уз декларацију, власник робе био је дужан да поднесе и товарни лист, рачун о вредности робе, уверење о њеном пореклу и стању. На основу ове

³⁵ *Зборник закона и уредаба* 49, 426.

³⁶ Сузана Рајић, *Владан Ђорђевић: биографија поузданог обреновићевца*, Београд 2007, 204–208.

³⁷ Д. Крсмановић, *Царина и царинска служба*, 80–82.

документације, а након прегледа робе, вршена је наплата царинских такси. Уколико би се десило да декларант одлучи да робу након овог поступка ипак не увезе у земљу, имао је право на повраћај новца који му је био наплаћен приликом увоза, осим трошкова манипулације. Власник робе је имао на располагању рок од три месеца за доношење одлуке да ли ће роба бити намењена увозу или не. Уколико пак роба после истека овог рока не би била преузета, продавана је на јавној лицитацији уколико је њена вредност прелазила 200 динара. Уколико би јој вредност била нижа од ове цифре, роба се продавала у оближњем селу.³⁸

*

У току посматраног периода највећи удео у вредности увоза имали су памук и лан, колонијални и јужни производи, шивена роба, камен и стакло, кожа, дрво и дрвне прерађевине, вуна, машине, пољопривредни производи, пиће. Од житарица највише су увожени јечам, овас и кукуруз. И поред тога што је производња пива у Краљевини Србији била у замаху, његов увоз је био у порасту.³⁹ Увоз кафе и шећера био је у паду и у последњој години посматраног периода вредност је била мања 56,9% и 37,5% респективно, у односу на 1884. годину.⁴⁰

Табела 1: Удео појединих производа у укупној вредности увоза за 1883–1893, 1894–1898, 1899–1903. (у %) ⁴¹

	памук и лан	колонијални производи	шивена роба	камен и стакло	кожа	дрво и дрвне прерађевине	вуна	машине	пољопривредни производи	пиће	остало	увезени производи
удео у укупној вредности увоза у %												
1883–1893.	17,9	10,6	7,9	7,1	6,8	6,5	6,3	3,5	3,3	2,5	27,6	100
1894–1898.	19,1	9,8	6,9	6,1	7,6	4,3	9,2	2,9	5,7	2,8	25,6	100
1899–1903.	16,7	6,2	6,8	5,1	8,5	5,7	8,0	7,4	2,7	2,4	30,5	100

³⁸ Зборник закона и уредаба 54, 611.

³⁹ Државопис XIV, Београд 1889, 34; Статистички годишњак за 1893, 211; Статистички годишњак за 1903, 408–409. Године 1903. вредност увезеног пива била је 74,1% већа у односу на 1884. годину.

⁴⁰ Државопис XIV, 38; Статистички годишњак за 1903, 413–414.

⁴¹ Државопис XIV, 148–150; Статистички годишњак за 1893, 188, 194–201, 213; Статистички годишњак за 1903, 384, 392–398, 410. Увоз дрва за огрев и грађу је у току посматраног периода био у паду све до 1896. године када почиње пораст

У току посматраног периода највећи удео у вредности извоза имали су животиње и животињски производи, пољопривредни производи, кожа, пиће, памук, дрво и дрвне прерађевине, камен и стакло, вуна, лекови. Више од 90% извоза чиниле су сировине, док је остали проценат одлазио на фабрикате који су махом увожени, па поново извожени. Најважнији предмет извозне трговине биле су свиње, прасад и говеда.⁴² Поред тога, веома важно место заузимао је извоз сувих шљива који је до 1887. године био у порасту.⁴³ Од житарица највише се извозила пшеница, затим кукуруз, раж и зоб. Извоз вина⁴⁴ био је у порасту до 1889. године када задобија тенденцију пада, док је пак извоз пива често осцилирао.⁴⁵

у вредности увоза овог артикла. Године 1896. вредност увезене дрвне грађе била је за 68,3% мања у односу на 1884. годину, док је године 1903. та вредност била 98,2% већа од оне из 1896. године. Са друге стране увоз каменог угља био је у порасту, док је увоз петролеја у другој половини посматраног периода бележио осцилације у вредности. Године 1903. вредност увезеног каменог угља била је 122,3% већа у односу на 1894. годину. Године 1895. вредност увезеног петролеја била је већа 154,3% у односу на претходну годину, али је 1903. године била мања 53,1% у односу на 1895. Вредност увезене соли заузимала је у првој половини посматраног периода у просеку 3,7% укупне вредности увоза, док је тај удео у другој половини износио 1,8%. Године 1893. вредност је била 63,2% мања у односу на 1884, док је 1903. године била мања за 47,4% у односу на исту годину.

⁴² Уопште, животиње и животињски производи су поред осталих пољопривредних производа имали највећи удео у оствареној вредности извоза. Иако је у посматраном периоду количина извезених свиња и прасади била у опадању, вредност овог извозног артикла била је у благом порасту јер је дошло до скока цена ових производа. Године 1893. цена једне угојене свиње, мршаве свиње и прасета износила је (64,25), (22,7), (-) динара, респективно. Године 1900. цена једне угојене свиње, мршаве свиње и прасета износила је (77,77), (24,12), (-) динара, респективно. Године 1903. цена једне угојене свиње, мршаве свиње и прасета износила је (100,89), (33,35), (7,48) динара, респективно. [*Статистички годишњак за 1893*, 132, 188, 209; *Статистички годишњак за 1900*, 228; *Статистички годишњак за 1903*, 296, 384, 405].

⁴³ *Статистички годишњак за 1893*, 204; *Статистички годишњак за 1903*, 399–400. У периоду 1888–1896. извоз сувих шљива био је у просеку 33% мањи у односу на почетни период, да би у периоду 1897–1900. поново бележио оне вредности из 1887. године.

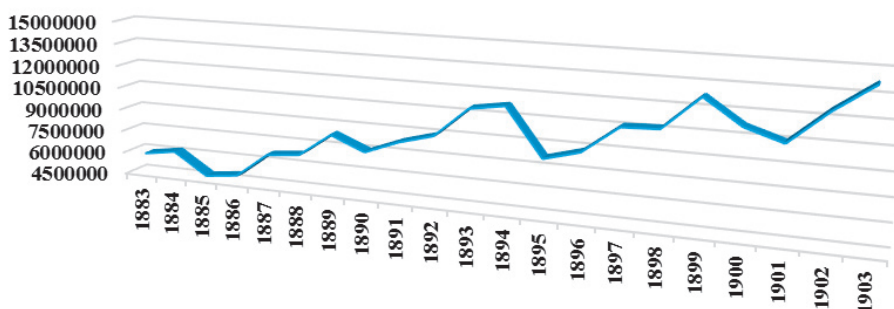
⁴⁴ *Статистички годишњак за 1893*, 211; *Статистички годишњак за 1903*, 408–409. Извоз вина је у последњој години посматраног периода био 99,9% мањи у односу на забележени максимум и 99,6% у односу на 1884. годину.

⁴⁵ Исто. Извоз пива је до 1890. године имао тенденцију раста, у периоду 1891–1897. просечне вредности биле су за 79,9% мање од просека из периода 1889–1890, да

За разлику од увозне и извозне, провозна тј. транзитна трговина није била по вредности спољнотрговинског обрта од великог значаја. Провоз кроз Србију одвијао се у четири правца: из Аустроугарске у Бугарску и Турску; из Бугарске у Аустроугарску, Босну и Турску; из Румуније у Турску; из Турске у Румунију, Бугарску и Аустроугарску.⁴⁶

*

Графикон 1: Кретање царинских прихода у динарима за 1883–1903⁴⁷

На графикону 1 се уочава да је вредност царинских прихода, уз мања одступања, бележила тенденцију раста. У току прве половине посматраног периода приходи су имали тенденцију раста, изузев 1885. и 1890. године.

би од 1898. почело поновно повећање вредности и у том периоду је забележен максимум за 7,7 пута већи од просека из прве половине посматраног периода.

⁴⁶ Државопис Србије XIV, 9; Статистички годишњак за 1893, 188; Статистички годишњак за 1903, 384. У првој половини посматраног периода удео вредности провозног трговинског обрта износио је у просеку 8,6% укупног спољнотрговинског обрта, док је у другој половини посматраног периода тај удео био скоро удвостручен –16,8% у просеку.

⁴⁷ Државни архив Србије (= ДАС), Министарство финансија, Казначејно одељење (= МФ-К), *Сравнителник прихода Главне државне благајне (= Сравнителник прихода ГДБ) за 1884. годину; Сравнителник прихода ГДБ за 1886. годину; Сравнителник прихода ГДБ за 1887. годину; Сравнителник прихода ГДБ за 1889. годину; Државопис Србије XIV, 368–397; Статистички годишњак за 1893. годину, 235–236; Статистички годишњак за 1894–1895, 362–365; Статистички годишњак за 1896–1897, 416–419; Статистички годишњак за 1898–1899, 452–455; Статистички годишњак за 1900, 392–395; Статистички годишњак за 1902, 434–435; Статистички годишњак за 1903, 456–457.*

Године 1893. приходи су били готово удвостручени у односу на 1883. годину – увећање је износило 87%. У другој половини посматраног периода настављен је тренд раста, изузев у 1895, 1900. и 1901. години. С обзиром на то да су највећи приходи долазили од Београдске царинарнице, пад прихода у 1895. години био је проузрокован забраном увоза стоке из Србије у Аустроугарску. То смањење износило је 27,3% у односу на 1894. годину. У последњој години посматраног периода царински приходи увећали су се 143,3% у односу на 1883. и 30,1% у односу на 1893. годину.

Табела 1: Удео царинских прихода у укупним приходима Србије у % за 1883–1903⁴⁸

	царински приходи	укупни државни приходи	удео царинских у укупним државним приходима
	у динарима		у %
1883.	5.849.091	-	-
1884.	6.185.906	23.942.176	25,84
1885.	4.724.215	-	-
1886.	4.985.565	23.182.652	21,51
1887.	6.640.049	26.143.226	25,40
1888.	6.865.023	-	-
1889.	8.429.500	45.433.443	18,55
1890.	7.499.343	96.135.743	7,80
1891.	8.369.298	68.397.280	12,24
1892.	8.989.736	-	-
1893.	10.935.925	56.137.616	19,48
1894.	11.292.475	59.220.237	19,07

⁴⁸ ДАС, МФ-К, *Сравнителник прихода ГДБ за 1884. годину; Сравнителник прихода ГДБ за 1886. годину; Сравнителник прихода ГДБ за 1887. годину; Сравнителник прихода ГДБ за 1889. годину; Државопис Србије XIV, 368–397; Статистички годишњак за 1893, 242–243, 235–236; Статистички годишњак за 1894–1895, 342–344, 362–365; Статистички годишњак за 1896–1897, 396–398, 416–419; Статистички годишњак за 1898–1899, 432–434, 452–455; Статистички годишњак за 1900, 376–378, 392–395; Статистички годишњак за 1902, 418–420, 434–435; Статистички годишњак за 1903, 440–442, 456–457; Завршни рачун државних прихода и расхода Краљевине Србије за буџетску 1890. годину, Београд 1891; Завршни рачун државних прихода и расхода Краљевине Србије за буџетску 1891. годину, Стенографске белешке НС за 1893.*

1895.	8.210.630	58.592.298	14,01
1896.	8.846.960	70.236.748	12,60
1897.	10.600.775	70.358.938	15,07
1898.	10.696.399	90.119.535	11,87
1899.	12.798.989	94.871.294	13,50
1900.	11.231.172	77.112.279	14,56
1901.	10.485.037	92.289.347	11,36
1902.	12.540.696	99.414.197	12,61
1903.	14.228.572	109.333.217	13,01

Укупни државни приходи су током посматраног периода бележили тенденцију раста, изузев 1886, 1891, 1893, 1895. и 1900. године. Године 1889. приходи су се готово удвостручили у односу на 1884, а такав тренд настављен је и у наредној години када је повећање прихода било узроковано значајним ванбуџетским приливом средстава од прихода добијених зајмовима закљученим за откуп монопола дувана, соли и железнице од странаца као и за отплату већ постојећих државних дугова.⁴⁹ У последњој години прве половине посматраног периода приходи су били увећани за 134,5% у односу на 1884. годину, док су у последњој години били увећани за чак 356,7%. Највећи удео царинских прихода у укупним државним приходима остварен је 1884. години и у првој половини посматраног периода износио у просеку 18,7%. Ови приходи су најмањи удео у укупним оствареним државним приходима забележили 1890. када су они износили 7,8%. У другој половини посматраног периода тај удео износио је у просеку 13,8%. У целокупном периоду царински приходи чинили су у просеку око 15,8% укупних државних прихода.

У табели 2 приказани су царински приходи према државама са којима се Краљевина Србија граничила. Оне царинарнице које су се налазиле у унутрашњости земље изостављене су из ове табеле, а вредност њиховог удела у укупним царинским приходима приказана је у напоменама.

⁴⁹ *Завршни рачун државних прихода и расхода за буџетску 1890. годину*; Dragana Gnjatović, *Stari državni dugovi: prilog ekonomskoj i političkoj istoriji Srbije i Jugoslavije (1862–1941)*, Beograd 1991, 55–60.

Табела 2: Царински приходи распоређени према државама увоза/извоза у динарима и у % за 1883–1903⁵⁰

	Аустроугарска	Удео (%)	Турска	Удео (%)	Румунија	Удео (%)	Бугарска	Удео (%)
1883.	5.196.727	88,85	150.797	2,58	373.739	6,39	127.828	2,18
1884.	5.442.324	87,98	147.794	2,39	411.935	6,66	183.853	2,97
1885.	4.252.832	90,02	115.587	2,45	283.457	6,00	72.339	1,53
1886. ⁵¹	4.556.358	91,39	82.635	1,66	236.089	5,85	46.828	0,95
1887. ⁵²	6.012.284	90,55	96.885	1,46	322.808	4,86	63.094	0,92
1889. ⁵³	7.419.941	88,02	134.600	1,60	538.602	6,39	71.458	0,85
1894. ⁵⁴	9.503.052	84,15	369.223	3,27	262.214	2,32	104.103	0,92
1895. ⁵⁵	7.169.967	87,33	183.440	2,23	174.741	2,13	64.185	0,78
1896. ⁵⁶	7.788.612	88,04	167.599	1,89	181.242	2,05	63.428	0,72
1897. ⁵⁷	9.275.722	87,50	262.920	2,48	205.482	1,94	89.104	0,84

⁵⁰ ДАС, МФ-К, *Сравнителник прихода ГДБ за 1884. годину; Сравнителник прихода ГДБ за 1886. годину; Сравнителник прихода ГДБ за 1887. годину; Сравнителник прихода ГДБ за 1889. годину; Државопис XIV, 368–397; Статистички годишњак за 1893, 235–236; Статистички годишњак за 1894–1895, 362–365; Статистички годишњак за 1896–1897, 416–419; Статистички годишњак за 1898–1899, 452–455; Статистички годишњак за 1900, 392–395; Статистички годишњак за 1902, 434–435; Статистички годишњак за 1903, 456–457.*

⁵¹ У овој години постојала је као унутрашња само Јагодинска царинарница чији су приходи чинили 0,15% укупних царинских прихода за 1886. годину.

⁵² У периоду од 1887. до 1892. године као унутрашње, функционисале су царинарнице: Јагодинска, Крагујевачка и Нишка, чији је удео прихода износио 2,21% за 1887. годину.

⁵³ Удео унутрашњих царинцарница износио је 3,14% укупних царинских прихода за 1889. годину.

⁵⁴ У марту 1892. дошло је до укидања унутрашњих царинарница. У периоду од 1894. до 1903. године као унутрашње, функционисале су Крагујевачка и Нишка царинарница. Њихов удео у 1894. години износио је 9,34%.

⁵⁵ Удео унутрашњих царинцарница износио је 7,53% укупних царинских прихода за 1895. годину.

⁵⁶ Удео унутрашњих царинцарница износио је 7,30% укупних царинских прихода за 1896. годину.

⁵⁷ Удео унутрашњих царинцарница износио је 7,24% укупних царинских прихода за 1897. годину.

1898. ⁵⁸	9.301.290	86,96	294.893	2,76	211.040	1,97	64.265	0,60
1899. ⁵⁹	11.320.517	88,45	175.160	1,37	254.733	1,99	65.306	0,51
1900. ⁶⁰	9.953.955	88,63	264.370	2,35	211.131	1,88	59.999	0,53
1901. ⁶¹	9.169.113	87,45	317.468	3,03	163.704	1,56	77.927	0,74
1902. ⁶²	11.168.128	89,06	256.321	2,04	175.596	1,40	74.207	0,59
1903. ⁶³	12.489.415	87,78	440.145	3,09	212.659	1,49	83.843	0,59

На основу табеле 2 уочава се да су највеће приходе бележили ђумруци на граници са Аустроугарском. У целокупном посматраном периоду Београдска царинарница имала је убедљиво највеће приходе у односу на све остале ђумруке.⁶⁴ У току прве половине посматраног периода распоред царинских прихода био је следећи: 89,47% царинарнице на граници са Аустроугарском, 6,03% на граници са Румунијом, 2,02% на граници са Турском, док су најмањи удео имале царинарнице на граници са Бугарском – 1,57% и царинарнице у унутрашњости – 1,83% у просеку. У другој половини посматраног периода дошло је до прерасподеле у процентима у корист унутрашњих царинарница: 87,50% на граници са Аустроугарском, 1,87% на граници са Румунијом, 2,45% на граници са Турском, 0,68% на граници са Бугарском и у унутрашњости – 7,50% укупних царинских прихода, у просеку.

У години доношења нове царинске тарифе од 22. јула 1893. и ступања на снагу новог трговинског уговора са Аустроугарском, дошло је до повећања укупних царинских прихода за 21,6% у односу на 1892. годину.

⁵⁸ Удео унутрашњих царинарница износио је 7,71% укупних царинских прихода за 1898. годину.

⁵⁹ Удео унутрашњих царинарница износио је 7,68% укупних царинских прихода за 1899. годину.

⁶⁰ Удео унутрашњих царинарница износио је 6,61% укупних царинских прихода за 1900. годину.

⁶¹ Удео унутрашњих царинарница износио је 7,22% укупних царинских прихода за 1901. годину.

⁶² Удео унутрашњих царинарница износио је 6,91% укупних царинских прихода за 1902. годину.

⁶³ Удео унутрашњих царинарница износио је 7,05% укупних царинских прихода за 1903. годину.

⁶⁴ Београдска царинарница у просеку је имала 8,1 пута већи приход од прве следеће по висини прихода, Шабачке и 12,7 пута од наредне, Смедревске.

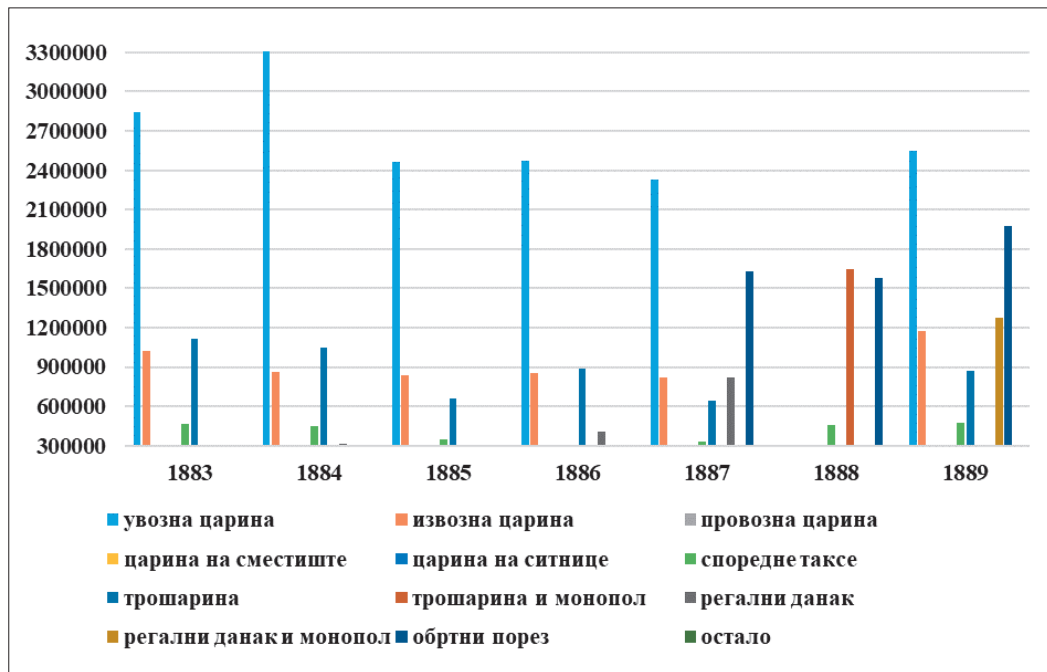
Међутим, већ у 1895. укупни царински приходи опали су за 24,9% у односу на 1893. годину. Значајни падови су забележени на ђумруцима према Аустроугарској⁶⁵, Румунији⁶⁶ и Турској⁶⁷. Разлози опадања прихода у 1895. години били су неефикасна контрола и кријумчарење, али и забране које је Аустроугарска те године увела на увоз стоке из Србије. *Царински закон* усвојен 4. фебруара 1899. године између осталог требало је да утиче на ефикаснију контролу границе. Те године забележен је максимум у дотадашњим царинским приходима и приходи су се повећали за 55,8% у односу на 1895, док су се у односу на почетну годину посматраног периода удвостручили – повећање је износило 118,8%. Међутим, овај тренд раста није био трајан. Приходи су у 1900, 1901. и 1902. години опали у просеку за 10,8% у односу на 1899. годину. У последњој години приходи су забележили максимум и повећали се за 11,2% у односу на 1899, 30,1% у односу на 1893. и 143,3% у односу на 1883. годину.

⁶⁵ У царинарнице на граници са Аустроугарском спадале су: Бајинобаштанска, Београдска, Великоградишка, Вишњичка, Голубачка, Грочанска, Добра, Доњомилановачка, Дубравичка, Забрешка, Љубовијска, Малозворничка, Мокрогорска; Митровичка, Обреновачка, Смедеревска, Текијска, Пожаревачка, Рамска, Рачанска, Шабачка и Шепачка Ада.

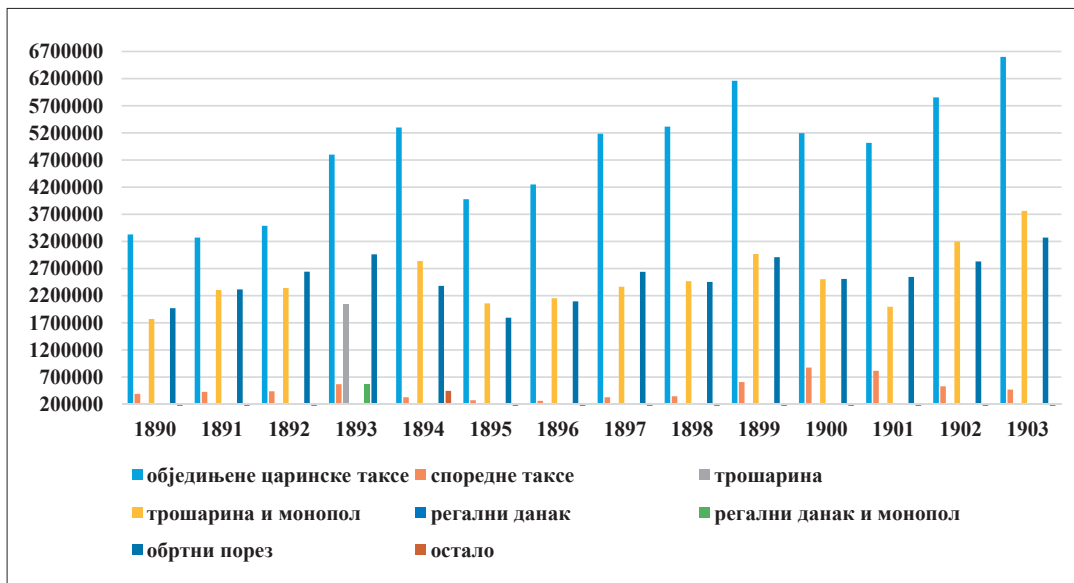
⁶⁶ У царинарнице на граници са Румунијом спадале су Брзопаланачка, Кладовска, Радујевачка, Неготинска и Тимочка.

⁶⁷ У царинарнице на граници са Турском спадале су Врањска, Јаворска, Кокин Брод, Преполачка, Рашка, Ристовачка и Топличка. Највећи пад забележен је на Ристовачкој царинарници која се налазила на граници са Турском – 77,3%, док су приходи Пиротске на граници са Бугарском опали за 68,5%. Међу ђумруцима на граници са Аустроугарском највећи пад забележила је Митровичка царинарница – 61,4%, затим Смедеревска – 57,5%, Великоградишка – 55,2%, Београдска – 26,6%, Шабачка – 23,2%, Дубравичка – 20,7%. И три ђумрука на граници према Румунији забележили су пад прихода: Кладовски за 65,7%, Брзопаланачки 36,1% и Радујевачки 43%.

Графикон 2: Структура царинских прихода у динарима за 1883–1889.⁶⁸

⁶⁸ ДАС, МФ-К, *Сравнителник прихода ГДБ за 1884. годину; Сравнителник прихода ГДБ за 1886. годину; Сравнителник прихода ГДБ за 1887. годину; Сравнителник прихода ГДБ за 1889. годину; Државопис Србије XIV, 368–397.* Структура царинских прихода у посматраном периоду приказана је у оквиру два графикона (графикона бр. 2 и 3) ради боље прегледности и јаснијег представљања података. Параметар за поделу на два периода (1883–1889. и 1890–1903) је чињеница да за први период постоје потпуни подаци, док су у другом периоду царинске таксе приказане у сумарној цифри.

Графикон 3: Структура царинских прихода у динарима за 1890–1903⁶⁹

У периоду за који постоје потпуни подаци, 1883–1889, највећи приходи долазили су од увозне царине. Максимум је остварен у 1884. години, док је минимум који је био мањи за 31,1% забележен у 1887. години. У последњој години дошло је до повећања прихода од 9,8%, у односу на 1887. годину, али је та вредност била 24,4% мања у односу на забележени максимум. Вредност извозних царина бележила је осцилације. Максимум је остварен 1889. године и био је 14,6% већи у односу на почетну годину посматраног периода. Године 1893. дошло је до повећања прихода од обједињених царинских такси.⁷⁰ То повећање износило је 27,4% у

⁶⁹ Статистички годишњак за 1893, 235–236; Статистички годишњак за 1894–1895, 362–365; Статистички годишњак за 1896–1897, 416–419; Статистички годишњак за 1898–1899, 452–455; Статистички годишњак за 1900, 392–395; Статистички годишњак за 1902, 434–435; Статистички годишњак за 1903, 456–457.

⁷⁰ Обједињени приходи од царине обухватали су увозну, извозну, провозну, као и царинску таксу на ситнице и робу означену за сместиште. Поред увозних и извозних царина на царинарницама је наплаћиван и такозвани провоз тј. провозна царина. Ова царина наплаћивана је на робу која своје путовање није завршавала

односу на вредност остварену у 1889. години. У периоду од 1893. до 1899. бележене су осцилације у кретању ових прихода. Значајни пад забележен је у 1895. години, када су приходи од обједињених царинских такси опали за 25% у односу на претходну годину. Године 1895. дошло је до потешкоћа у спољнотрговинској размени са северним суседом, услед аустроугарске забране увоза стоке из Србије, што се одразило и на пад укупних прихода од царинских такси. Већ наредне године забележен је пораст, а у последњој години остварен и максимум, када су приходи од царинских такси порасли за 37,6% у односу на 1893. годину. У првој половини посматраног периода обједињени приходи од царинских такси чинили су 53,4% укупних царинских прихода, док је тај удео у другој половини посматраног периода износио 47,4%.

Поред поменутих царинских такси постојала је и посебна група споредних такси које су се наплаћивале на име накнаде трошкова за обављање царинских услуга и углавном су коришћене за подмирење канцеларијских издатака и плаћање царинског особља. У ове таксе спадале су: тескерина, такса за декларацију, кантарина, ношевина, скеларина, лежарина, такса од сместишта, оборина, такса за жиг и статистичка такса.⁷¹ Тескерина⁷² је наплаћивана на издавање потврде о плаћеној царини са узредним таксама и износила је 10 пара динарских по комаду робе. За издавање декларације – документа који је садржао податке о квалитету, количини и врсти робе – наплаћивана је такса од 25 пара динарских за сваку експедицију – преглед робе за отпремање. Лежарина је наплаћивана на робу

у Србији, већ се преко ње извозила у другу земљу. Наплаћивање ове царине укинута је државном уредбом од 25. јуна 1864. године, али је у периоду којим се овај рад бави она и даље била наплаћивана. Наиме, у случају да би роба приспела на царину била намењена за транзит преко Србије, царинарнице су и даље наплаћивале таксу која је књижена као провоз, али се заправо радило о такси која се на робу наплаћивала по увозној тарифи, а у циљу да се избегне губитак прихода који би настао уколико би роба била продата у Србији. Уколико власници робе исту не би продали у Србији, приликом изласка из земље на ђумруку би им био враћан износ наплаћеног провоза. Такав начин наплате задржао се и у Законима о општој царинској тарифи из 1883, 1893. и 1899. године. Приходи од ове царинске таксе били су значајно мањи од друге две и чинили су у просеку 0,7% оних од увозне, односно 2,1% прихода од извозне царине. Највећи приходи остварени од ове таксе забележени су 1884. године, након чега су имали тенденцију пада и у 1889. години били су 80,6% мањи у односу на забележени максимум.

⁷¹ „Општа царинска тарифа“, *Цариник*, август–децембар 1893, 726.

⁷² Тескерина је била именована и као такса за признаницу.

која се до преузимања од стране власника похрањивала у просторијама којима је царинарница располагала.⁷³ *Законом о општој царинској тарифи* из 1893. године уведена је наплата статистичке таксе⁷⁴ која је износила 5 пара на један комад робе, а уколико је експедиција имала више комада наплаћивано је 2 пара по комаду.⁷⁵ У Царинском поступку чије је доношење уследило након усвајања *Царинског закона* из 1899. године прописана је и такса за осигурање робе од пожара и других елементарних непогода и износила је 2 динара за годину дана похрањености у магацинском стоваришту.⁷⁶ Такса за сместиште наплаћивана је на ону робу која је одлагана у државном стоваришту и чекала да се одреди да ли је за увоз, извоз или провоз.⁷⁷ У случају да су робу која се налазила на царинарницама до стоваришта транспортовали царински службеници, наплаћивана је и ношевина која је износила 20 пара на 100 кг робе. Такође, како се сва роба приспела на царинарницу морала измерити, на ову услугу је наплаћивана кантарина⁷⁸ која се на исту робу плаћала само једном, тј. уколико би се иста роба мерила изнова на некој другој царинарници поменута такса није била наплаћивана. Кантарина је на робу увезену из држава са којима је Србија имала потписане трговинске уговоре наплаћивана 8 пара на 100 кг, а на робу из других земаља 10 пара.⁷⁹ Како је роба која се провозила

⁷³ *Зборник закона и уредаба* 46, 16. Вредност лежарине за робу који би дуже од шест дана лежала на стоваришту царинарнице или магацину износила је 5 пара на 100 кг робе, док је на запаљиве материје наплаћивано 20 пара на 100 кг. Године 1890. дошло је до увећања ове таксе, која је од тада наплаћивана 15 пара на 100 кг за робу која је одлагана на стоваришту и 40 пара на запаљиву робу. Поскупљење је било проузроковано проблемима који су настајали услед непреузимања робе на време што су царинске власти објашњавале ниском ценом лежарине.

⁷⁴ Статистичка такса наплаћивана је на име трошкова израде и штампања царинских статистичких података.

⁷⁵ *Зборник закона и уредаба* 49, 183–185.

⁷⁶ *Зборник закона и уредаба* 54, 699.

⁷⁷ Исто, 698. Њена вредност се кретала у износу од 5, 10, 15 и 20 пара у зависности од врсте робе за 10 дана чувања у државном стоваришту. На ову робу, уколико би била одлагана у државном стоваришту, није се наплаћивала царина, већ је сама роба служила као гаранција до доношења одлуке да ли је роба била намењена за извоз, увоз или провоз. Међутим, уколико би била складиштена у приватном магацину, на њу се наплаћивала увозна царина до доношења одлуке да ли је роба била намењена за извоз, увоз, провоз, након чега би се ова такса враћала власницима робе уколико се радило о извозу или провозу.

⁷⁸ Кантарина је у *Царинском закону* била именована као мерина.

⁷⁹ Остале споредне таксе наплаћиване су подједнако за све земље, а у складу са *Законом о општој царинској тарифи* који је у датом тренутку био на снази.

кроз Србију морала бити запечаћена оловом, царинарнице су за ову услугу наплаћивале и оловину: за олово, печат и врућ жиг по пет пара, док су за хладан жиг узимане две паре.⁸⁰ На ђумруцима који су се налазили на рекама наплаћивана је и скеларина.⁸¹ На царинарницама које су располагале са оборима за смештај стоке, наплаћивана је и оборина, тј. такса за смештај стоке од 5 пара на дан за крупну, а 2 паре за ситну стоку. Калдрмина је била такса која је служила за прикупљање средстава за оправку путева и уређивање обале ради побољшања трговине, и која је уместо државној припадала каси општине на чијој се територији царинарница налазила.⁸² У укупним царинским приходима ове узгредне таксе учествовале су у просеку са 5,2% – у периоду између царинских тарифа из 1883. и 1893, њихов удео био је 6,1%, у периоду од 1893. до доношења *Царинског закона* из 1899. – 3,5%, док је у остатку периода тај удео износио 5,7%.⁸³

Поред увозне царине највећи удео у царинским приходима заузимао је приход од наплате обртног пореза, монополских такси и трошарина. Обртни порез је био врста допунског опорезивања приноса на радње.⁸⁴

⁸⁰ Након усвајања *Закона о општој царинској тарифи* из 1893. године, ова такса називана је жиговином, али је њена вредност остала иста.

⁸¹ „Општа царинска тарифа“, 726. Скеларина се наплаћивала на робу и људе који из земље одлазе и на приватним и на државним скелама, док се у случају увоза робе и уласка људи у земљу ова такса наплаћивала само за државне скеле. Након усвајања *Закона о општој царинској тарифи* из 1893. скеларина је именована као бродарина. Од тада се ова такса наплаћивала само уколико се превоз врши државним превозним средствима, за лица се наплаћивало до 30 динара, за крупну стоку 10 динара, ситну стоку 5 динара, а за сву осталу робу 40 пара на 100 кг.

⁸² *Зборник закона и уредаба* 54, 30. *Закон о општој царинској тарифи* из 1899. прописао је да калдрмина буде наплаћивана у корист државне касе онда када се царинарница на којој је извршена експедиција налазила ван атара општине којој је царинарница припадала. Међутим, изменама и допунама овог закона из 1902. калдрмина је поново наплаћивана искључиво у корист општинске касе.

⁸³ „Извозна царина и споредне таксе“, *Цариник*, јун–јул 1893, 394–395. У листу *Цариник* је 1893. године објављен чланак о извозној трговини и споредним таксама у коме је изнет предлог да се споредне таксе при извозној и провозној трговини укину, осим калдрмине и скеларине уколико би се превоз вршио на државним скелама. Изнето је мишљење да је наплаћивање споредних такси оптерећивало извозну трговину и да су ове таксе чиниле 50% царинских дажбина које су наплаћиване на робу приликом извоза. Иако је у царинској пракси многих других земаља наплата споредних такси при извозној трговини изостајала, у Србији је ипак до краја посматраног периода настављено са њиховом наплатом.

⁸⁴ *Зборник закона и уредаба* 47, Београд 1892, 570. С обзиром на то да су постојале потешкоће у наплати пореза на капитал, 1886. године уведена је ова

Овај порез наплаћиван је само на робу коју су увозили трговци и индустријалци, и то 7% на готове производе и 1% на сировине. Приход од наплате обртног пореза чинио је у просеку 24,2% укупних царинских прихода.

Поред наплате регалног данка на со и дуван, од 1886. године наплаћивана је још и регална такса на шибице и петролеј. *Законом о трошарини* из 1893. године ови регални данци и трошарине обједињени су у јединствену трошарину. Приходи од регалног данка који су у књигама засебно вођени до 1888. године имали су тенденцију раста, изузев у 1885. години када су опали за 26,7% у односу на претходну годину. Просечна стопа раста износила је високих 39,3%, и у 1887. години приходи су били 2,7 пута већи у односу на 1883. годину.⁸⁵

Трошарина је наплаћивана на онај део робе који је био намењен продаји у Србији, не рачунајући оне производе који су се кроз територију Србије само провозили или привремено складиштили. *Законом о трошарини* из 1869. године уведене су таксе на артикле попут шећера, кафе, шпиритуса, разних алкохолних пића, карата за игру, цигарет-папира, сапуна, који се махом нису производили у Србији. У трговинском уговору Србије и Аустроугарске из 1881. године налазила се и одредба по којој се страни производи нису могли оптерећивати унутрашњим дажбинама више од домаћих. Такође, Србији је ограничено право успостављања државних монопола на само три производа: дуван, со и барут. Овом мером Аустроугарска је настојала да ограничи могућност српских власти да широким коришћењем монопола заобиђу претходно поменућу одредбу. У складу са одредбама овог уговора уведена је наплата трошарине на дуван која је служила као извор средстава за враћање државног дуга. Такса је

допуна којом су опорезовани кафеџије, трговци, индустријалци, лиферанти, и сеоски дућани. До 1891. године вредност робе на царинарницама одређивана је према вредности коју је она имала на београдским пијацама, али се након расписа министра финансија од 1. јуна 1891. године узимала вредност коју је та роба имала на пијацама места у којем се царинарница налазила или према вредности на пијаци на којој је роба купљена.

⁸⁵ К. Павловић, „Царински приходи у Кнежевини/Краљевини Србији“, 101, *Зборник закона и уредаба* 42, 119–124; *Зборник закона и уредаба* 49, 249. У статистичком годишњаку такса од регалног данка вођена је у заједничкој ставци са приходом од монопола. Трговинским уговором између Србије и Аустроугарске из 1881. године било је дозвољено наплаћивање регалног данка на дуван, али је била утврђена и његова максимална вредност – 205 динара на 100 кг дувана, 400 на цигаре и 125 на цигар-папир.

наплаћивана на дуван домаћег, али и страног порекла приликом увоза на царинарницама.⁸⁶

Трошарина на алкохолна пића наплаћивана је према *Закону о трошарини* из 1869. године, а од 1. јануара 1883. године наплата ракије вршена је према *Закону о трошарини на дестилисане шпиритуозне течности који је прописао наплату од 20 динара на 100 литара.*⁸⁷ Новим *Законом о трошарини на шпиритус* из 1886. године дошло је до повећања трошарине на 50 динара на 100 кг. Од 1881. године на алкохол који је продаван у кафанама, посластичарницама и сличним местима наплаћивана је крчмарина на вино, ракију, пиво, рум и ликер како на домаћа тако и на увезена пића за потрошњу у Србији.⁸⁸

⁸⁶ Бошко Мијатовић, *Српска држава и дуван у XIX веку*, Београд 2006, 40–42, 51, 153–154; К. Павловић, „Царински приходи у Кнежевини/Краљевини Србији“, 102. Закон о трговању дуваном из 1884. године који је увео ограничен монопол прописао је таксе за лиценце за продају дувана и таксе на промет дувана у распону од 2 до 30 динара по килограму. Главна промена у односу на *Закон о трошарини* из 1881. било је повећање трошарине на дуван која се по овом закону кретала у распону од 40 пара до 6 динара по килограму, у зависности од врсте дувана. У периоду након успостављања потпуног монопола и уступања искључивог права производње, увоза и извоза, као и трговања дуваном страним банкама па све до 1892. године увоз дувана и његових прерађевина царинен је са – 1 динар за дуван у листу и 2 динара за сечени дуван, цигаре и цигарете. У склопу нове царинске тарифе од 1893. која је донела велико повећање готово свих царинских ставова умногоне је увећана и царина на дуван – 3,2 динара по кг за дуван у листу и 10 за сечени дуван. Међутим, те прохибитивне царине трајале су кратко, и већ јуна 1893. године царинска тарифа је враћена на ранију од један и два динара по килограму. Приликом добијања дозволе за увоз, увозник је плаћао још и обртни порез 7% од 100 динара вредности, монополску таксу у износу од 50 динара на килограм сеченог дувана, 65 динара на 1.000 цигарета и 50 динара на 100 цигара. Такође, требало је да плати и споредне таксе: кантарину 10 пара, ношевину 20 пара, калдрмину 10 пара, рачунајући све на 100 кг, таксу за декларацију по једној експедицији 25 пара, и статистичку таксу од 50 пара по комаду

⁸⁷ Када је 1869. уведена наплата трошарине на алкохолна пића, на рум и фина пића наплаћивано је 5 гроша пореских= $5/2,38= 2,1$ динар за једну оку, на оку шпиритуса $2/2,38=0,8$ динара; ока је износила 1,28 кг; 78 ока=100 кг; Тако је на 100 кг ракије 1869. године наплаћивана трошарина у износу од 62,4 динара. *Зборник закона и уредаба* 22, Београд 1869, 15.

⁸⁸ *Зборник закона и уредаба* 37, Београд 1882, 122, 125. Такса је варијала у зависности од врсте пића и износила је од 4 до 50 динара на 100 литара. Следеће године усвојен је нови закон који је смањио таксу па је од тада крчмарина износила од 1 до 50 динара на 100 литара, зависно од врсте пића. Подаци о

Закон о трошарини из 1869. године био је у потпуности замењен *Законом о трошарини* из 1891. године по коме је трошаринска такса на шећер наплаћивана у вредности од 25 динара на 100 кг, на кафу, шпиритус, шибице и пиво по 100, вино, рум, и ликер по 200, петролеј 20. *Законом о трошарини* из 1893. године дошло је до смањења трошарине на поједине производе, па је тако на чоколаду и чоколадне напитке уместо 300 потраживано 50 динара на 100 кг, уље 20 уместо 30 динара, рибу 30 уместо 100, фина пића 100 уместо 200 динара, свеће 18 уместо 40 динара. Вредност трошарине на кафу, шећер и пиво остала је иста.⁸⁹

Поред дувана, Србија је према трговинском уговору са Аустроугарском из 1881. године имала и право наплате монополске таксе на со.⁹⁰ Након потписивања другог трговинског уговора са Аустроугарском 1892. Србији је било омогућено увођење монопола на још четири производа: цигар-папир, шибице, петролеј, алкохол.⁹¹

вредности наплаћене крчмарине могу се испратити до 1889, а од те године сврставана је у оквиру ставке „остали приходи“.

⁸⁹ *Зборник закона и уредаба* 47, 249–251; *Зборник закона и уредаба* 49, 246.

⁹⁰ *Зборник закона и уредаба* 37, 162; *Зборник закона и уредаба* 46, 124, 125, 145; К. Павловић, „Царински приходи у Кнежевини/Краљевини Србији“, 103. Наиме, како би се дошло до средстава за формирање и наоружање стајаће војске, министар финансија био је овлашћен да одабере лице или друштво којем би се за зајам држави од најмање пет милиона динара у злату дало искључиво право увоза соли у Србију, при чему би монополска такса служила као ануитет зајма. Зајам је подигнут код Англо-аустријске банке у износу од 5,6 милиона динара. У складу са финансијском политиком радикалске владе Саве Грујића било је и одузимање монопола од странаца, па је указом од 9. децембра 1889. године донета одлука о раскиду споразума о закупу монопола соли од поменуте банке. За исплату зајма и солског монопола српска влада је морала да подигне позајмицу у износу од 6 милиона динара на благајничке записе са интересом од 6%. Део прихода од монопола служио је за отплату поменутог зајма, а део је послужио за отплату земљишта које је било експрописано за државну железницу.

⁹¹ Б. Мијатовић, *Српска држава и дукан*, 103; *Зборник закона и уредаба* 49, 401, 411; *Зборник закона и уредаба* 50, Београд 1899, 20. Године 1893. усвојен је закон о увођењу монопола на поменуте производе, али њихов финансијски потенцијал није био велики па се стога није журило са њиховим увођењем у праксу. Остављена је могућност увоза наведених производа уз претходно одобрење Управе државних монопола до потпуног преласка њиховог увоза и производње у државне руке. У распису министра финансија од 5. септембра 1893. године прописане су монополске таксе, потраживане приликом увоза наведених производа. Такса је требало да обједини све дотадашње дажбине наплаћиване на поменуте производе – царинску и трошаринску таксу, обртни порез и остале државне таксе. Вредност монополне таксе износила је 25 динара на 100 кг уколико је био транспортован у

Приходи од трошарине бележили су осцилације у периоду од 1883. до 1889. године. Максимум је забележен у почетној години посматраног периода, а најмањи приход остварен је 1885. године. Трошарина је у овом периоду у просеку чинила 14,6% укупних царинских прихода. У периоду 1890–1903. приходи од монополских и трошаринских такси бележени су под заједничку ставку.⁹² У том периоду су такође бележене осцилације у кретању ових прихода. Минимум је забележен 1890. године, док је максимум прихода од монопола и трошарина остварен у последњој години посматраног периода и тада су ови приходи чинили 26,5% укупних царинских прихода.

Поред ових постојали су и ванредни приходи различитог карактера. Најчешће су потицали од продатих старих ђумручких ствари попут чамаца, канцеларијске опреме, заплењене робе продате на лицитацији, као и од кријумчарске таксе. Иако су законом биле предвиђене високе таксе за кријумчарење, многе царинарнице су се жалиле да немају довољно службеника који би вршили надзор и контролисали рејон који је спадао у надлежност њихове царинарнице. У последњој деценији 19. века покушано је да се законодавним путем побољша организација контроле границе. Према изменама и допунама *Закона о устројству ђумрука* из 1893. године у циљу спречавања кријумчарења био је предвиђен чак и претрес осумњичених лица и станова. Изменом и допуном поменутог закона из 1896. године била су прописана правила о дужностима ревизора при царинарницама. Њихов задатак био је да додатно контролишу прегледаче при претресима.⁹³ *Царинским законом* из 1899. године била

бурадима, док је такса на 100 килограма петролеја који је превожен у сандуцима износила 24 динара. Монополска такса на 100 кг шибица, алкохола и хартије на цигарете износила је 115, 100 и 237 динара, респективно. Новим расписом од 12. септембра 1893. године прописане су нове монополска таксе, пошто је установљено да претходним прописом нису биле обухваћене све државне дажбине које су се наплаћивале на поменуте увезене производе. Монополска такса на петролеј остала је иста – 25 динара на 100 кг уколико је био транспортован у бурадима, док је такса на 100 килограма петролеја који је превожен у сандуцима износила 24 динара. По новом пропису монополска такса на 100 кг шибица, алкохола и хартије за цигарете износила је 126, 117 и 281 динар, респективно.

⁹² У статистичким годишњацима Краљевине Србије приказане су збирне цифре трошарина и монопола, тако да их посебно можемо пратити само у периоду од 1883. до 1889, на основу књига Главне државне благајне и *Државописа Краљевине Србије*. У књигама Главне државне благајне уношена је само збирна цифра свих трошарина, уместо појединачних прихода по врсти производа, док је у *Државопису Краљевине Србије* бележена по трошаринским предметима.

⁹³ Д. Крсмановић, *Царина и царинска служба*, 77.

је предвиђена висока казна за кријумчарење – прекршилац закона морао је да плати десетоструку вредност свих царинских дажбина. Једна четвртина новца од казни наплаћених за царинске преступе припадала је фонду финансијске страже, две четвртине царинским службеницима, док је преостали део одлазио у државну касу.⁹⁴ Ови приходи су заједно са приходима од крчмарине и жиговине на карте приказани у оквиру ставке „остали приходи“ који су у току посматраног периода чинили у просеку 1,2% укупних царинских прихода.

*

Стицањем државне независности Србија је стекла право самосталног вођења царинске политике што је, између осталог, било потврђено склапањем трговинских уговора са другим земљама. Најважније је било уређивање трговинских односа са Аустроугарском са којом је вршена највећа спољнотрговинска размена у току читавог посматраног периода. Вредност увоза из Аустроугарске чинила је у просеку око 61,4% укупне вредности српског увоза, док је вредност извоза износила 86,6% укупне вредности извоза Краљевине Србије. Трговински уговор из 1881. године дао је обема потписницама статус најповлашћеније државе, а такав однос задржао се и у новом уговору из 1892. године. У првој половини посматраног периода царинило се *ad valorem*, да би *Законом о општој царинској тарифи* из 1893. године било усвојено царинење по тежини што је било у складу са савременом царинском праксом у свету. Царински приходи су представљали редован државни приход који је током 80-их година имао тенденцију раста и чинио је у просеку 22,8% укупних државних прихода. Деведесетих година 19. века дошло је до значајног пораста укупних државних прихода, а царински приходи који су бележили осцилације заузимали су 14% остварених прихода државне касе. Значајнији пад забележен је у 1895. години када је размена са Двојном монархијом била у потешкоћама, а извоз према Солуну био отежан услед великих трошкова транспорта железницом. И поред проблема који су се с времена на време јављали у односима две земље, трговинска размена Србије била је усмерена према угарским пијацама. Трговински односи били су такви да Србија није могла да води протекционистичку царинску политику, што је, рецимо, била замисао радикалног министра финансија Михаила Вујића који је сматрао да је

⁹⁴ *Зборник закона и уредаба* 54, 146, 153.

тим путем требало створити услове за развој заната и индустрије.⁹⁵ Мада, треба узети у обзир и то да се велики проценат становништва Краљевине Србије бавио земљорадњом и да Србија у том тренутку ипак није била у могућности да повећава царине, јер је још увек била земља која је с једне стране извозила сировине, а с друге стране увозила готове производе. Београдска царинарница била је водећи ђумрук по висини својих прихода, док су многе међу осталим царинарницама које су током 60-их и 70-их година имале тенденцију раста прихода, у току посматраног периода бележиле тенденцију пада прихода.⁹⁶ И поред тога, укупни царински приходи остварили су раст који је углавном потицао од пораста прихода Београдске царинарнице чији су приходи у првој половини посматраног периода чинили у просеку 60,1% укупних царинских прихода, док је тај удео у другој половини износио 69,8% у просеку. Највећу вредност оствариле су обједињене царинске таксе (увозна, извозна, провозна такса на ситнице, и робу означену за сместиште). Приход који је потицао од наплате тзв. споредних такси по номиналном износу није био доминантан, али је бележио тенденцију раста и био је значајан јер су ти приходи махом коришћени за подмирење текућих царинских трошкова. Иако је Аустроугарска настојала да контролише право наплате монополских такси и у уговорима одређивала производе на које су оне могле бити потраживане, Краљевина Србија је ипак успела да оствари значајан приход од њихове наплате. Доношењем *Царинског закона* пред крај посматраног периода покушано је са побољшањем царинске организације, строгом контролом границе, спречавањем кријумчарења, што је између осталог требало да утиче и на повећање царинских прихода. Последње године посматраног периода остварен је максимум у укупним царинским приходима који је био 143,3% већи у односу на 1883. и 30,1% у односу на 1893. годину. Сагледавање кретања царинских прихода у последње две деценије 19. века, између осталог, може допринети бољем разумевању прилика које су претходиле избијању Царинског рата и даљем тумачењу царинске политике Краљевине Србије.

⁹⁵ Слободан Јовановић, *Влада Александра Обреновића*, књ. 1, Београд 1929, 75.

⁹⁶ К. Павловић, „Царински приходи у Кнежевини/Краљевини Србији“, 86–87.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCES

Необјављени извори – Unpublished Primary Sources

Државни архив Србије (ДАС), Министарство финансија, Казначејно одељење (МФ-К).
[Državni arhiv Srbije (DAS), Ministarstvo finansija, Kaznačejno odeljenje (MF-K)]

Објављени извори – Published Primary Sources

Државопис Србије XIV, Београд 1889. [*Državopis Srbije XIV*, Beograd 1889]
Завршни рачун државних прихода и расхода Краљевине Србије за буџетску 1890. годину, Београд 1891. [*Završni račun državnih prihoda i rashoda Kraljevine Srbije za budžetsku 1890. godinu*, Beograd 1891]

Зборник закона и уредаба 15, Београд 1863. [*Zbornik zakona i uredaba 15*, Beograd 1863]

Зборник закона и уредаба 16, Београд 1864. [*Zbornik zakona i uredaba 16*, Beograd 1864]

Зборник закона и уредаба 22, Београд 1869. [*Zbornik zakona i uredaba 22*, Beograd 1869]

Зборник закона и уредаба 35, Београд 1880. [*Zbornik zakona i uredaba 35*, Beograd 1880]

Зборник закона и уредаба 37, Београд 1882. [*Zbornik zakona i uredaba 37*, Beograd 1882]

Зборник закона и уредаба 39, Београд 1883. [*Zbornik zakona i uredaba 39*, Beograd 1883]

Зборник закона и уредаба 42, Београд 1887. [*Zbornik zakona i uredaba 42*, Beograd 1887]

Зборник закона и уредаба 46–52, Београд 1891–1899. [*Zbornik zakona i uredaba 46*, Beograd 1891–1899]

Зборник закона и уредаба 54, Београд 1903. [*Zbornik zakona i uredaba 54*, Beograd 1903]

Зборник закона и уредаба 58, Београд 1905. [*Zbornik zakona i uredaba 58*, Beograd 1905]

Миловановић Аца, ур., *Трговачки уговори, погодбе и царинске тарифе*, Београд 1883.
[Milovanović Aca, ur., *Trgovački ugovori, pogodbe i carinske tarife*, Beograd 1883]

Статистички годишњак Краљевине Србије за 1893. годину, Београд 1895. [*Statistički godišnjak Kraljevine Srbije za 1893. godinu*, Beograd 1895]

Статистички годишњак Краљевине Србије за 1894–1895, Београд 1898. [*Statistički godišnjak Kraljevine Srbije za 1894–1895*, Beograd 1898]

Статистички годишњак Краљевине Србије за 1896–1897, Београд 1900. [*Statistički godišnjak Kraljevine Srbije za 1896–1897*, Beograd 1900]

Статистички годишњак Краљевине Србије за 1898–1899, Београд 1902. [*Statistički godišnjak Kraljevine Srbije za 1898–1899*, Beograd 1902]

Статистички годишњак Краљевине Србије за 1900. годину, Београд 1904. [*Statistički godišnjak Kraljevine Srbije za 1900. godinu*, Beograd 1904]

Статистички годишњак Краљевине Србије за 1902. годину, Београд 1905. [*Statistički godišnjak Kraljevine Srbije za 1902. godinu*, Beograd 1905]

Статистички годишњак Краљевине Србије за 1903. годину, Београд 1906. [Statistički godišnjak Kraljevine Srbije za 1903. godinu, Beograd 1906]

Стенографске белешке Народне скупштине за 1893. годину. Ванредни сазив, Београд 1893. [Stenografske beleške Narodne skupštine za 1893. godinu. Vanredni saziv, Beograd 1893]

Штампа – Newspapers

Цариник (1893) [Carinik (1893)]

Литература – Secondary Works

Gnjatović Dragana, *Stari državni dugovi: prilog ekonomskoj i političkoj istoriji Srbije i Jugoslavije (1862–1941)*, Београд 1991.

Вучо Никола, *Привредна историја Србије до Првог светског рата*, Београд 1955. [Vučo Nikola, *Privredna istorija Srbije do Prvog svetskog rata*, Beograd 1955]

Ђорђевић Димитрије, *Милован Миловановић*, Београд 1962. [Đorđević Dimitrije, *Milovan Milovanović*, Beograd 1962]

Ђорђевић Димитрије, „Трговински преговори Србије и Аустро-Угарске 1869–1875“, *Историјски гласник* 3–4 (1958) 51–73. [Đorđević Dimitrije, „Trgovinski pregovori Srbije i Austro-Ugarske 1869–1875“, *Istorijski glasnik* 3–4 (1958) 51–73]

Ђорђевић Димитрије, *Царински рат Аустро-Угарске и Србије (1906–1911)*, Београд 1962. [Đorđević Dimitrije, *Carinski rat Austro-Ugarske i Srbije (1906–1911)*, Beograd 1962]

Јовановић Слободан, *Влада Александра Обреновића*, књ. 1, Београд 1929. [Jovanović Slobodan, *Vlada Aleksandra Obrenovića*, књ. 1, Beograd 1929]

Крсмановић Драган, *Царина и царинска служба у Србији (1804–1914)*, Београд 2006. [Krsmanović Dragan, *Carina i carinska služba u Srbiji (1804–1914)*, Beograd 2006]

Мијатовић Бошко, *Дуван и српска држава у XIX веку*, Београд 2006. [Mijatović Boško, *Duvan i srpska država u XIX veku*, Beograd 2006]

Милић Даница, *Трговина Србије (1815–1839)*, Београд 1959. [Milić Danica, *Trgovina Srbije (1815–1839)*, Beograd 1959]

Миловановић Милован Ђ., *Наши трговински уговори*, Београд 1895. [Milovanović Milovan Đ., *Naši trgovinski ugovori*, Beograd 1895]

Милошевић Сима Ђ., *Спољна трговина Србије од 1843. до 1875. године*, Београд 1902. [Milošević Sima Đ., *Spoљna trgovina Srbije od 1843. do 1875. godine*, Beograd 1902]

Милковић-Катић Бојана М., *Привреда Кнежевине Србије у време уставобранитеља: 1839–1858*, (докторска дисертација, Филозофски факултет Београд, 2005) [Miljković-Katić Bojana M., *Privreda Kneževine Srbije u vreme ustavobranitelja: 1839–1858* (doktorska disertacija, Filozofski fakultet Beograd, 2005)]

Павловић Кристина, „Царински приходи у Кнежевини/Краљевини Србији од 1864. до 1882. године“, *Српске студије* 10 (2019) 80–106. [Pavlović Kristina, „Carinski prihodi u Kneževini/Kraljevini Srbiji od 1864. do 1882. godine“, *Srpske studije* 10 (2019) 80–106]

Петровић Мита, *Финансије и установе ослобођене Србије до 1842. године*, књ. 2, Београд 1898. [Petrović Mita, *Finansije i ustanove oslobođene Srbije do 1842. godine*, књ. 2, Београд 1898]

Рајић Сузана, *Владан Ђорђевић: биографија поузданог обреновићевца*, Београд 2007. [Rajić Suzana, *Vladan Đorđević: biografija pouzdanog obrenovičevca*, Београд 2007]

Kristina Miličić

CUSTOMS REVENUE IN THE KINGDOM OF SERBIA 1883–1903

Summary

During the last two decades of the 19th century, Serbia gained the privilege to pursue its own customs policy through various trade agreements with other states. It advanced its own customs policies and improved customs organization. Nonetheless, this was a period during which Serbia was tied to Austria-Hungary primarily through a trade agreement, which Austria-Hungary used as a way to, among other things, achieve its own political and industrial goals. Furthermore, a large percentage of the population was agricultural and Serbia had to balance between the desire to improve its industry and the fact that it was still forced to export raw products and import finished ones. Customs revenue fluctuated significantly. As the overall government revenue had an upward tendency, its share in overall revenue decreased during the second half of the period observed. During the '80s, the share of customs revenue in overall government revenue was 22.8%, whereas in the last decade of the 19th century it was 14% on average. In this period, the Belgrade customs office generated by far the highest revenue, while other institutions recorded a fall compared to the earlier period. Although the overall customs revenue in the last year of the analyzed period was 2.4 times higher than in 1883, this increase was mostly due to the growth in revenue of the Belgrade customs office. A major part of this revenue came from customs and income taxes. The monopoly tax was charged on salt, tobacco and gunpowder, and on other four products as of 1893: matches, cigarette paper, alcohol, and petroleum. This revenue amounted to 26.5% of overall customs office profits.

Оригиналан научни рад

Примљен: 29.03.2021.

Коначно прихваћен за објављивање: 23.08.2021.